

**Христо МАНОЛАКЕВ**

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ –  
Филиал в гр. Враца, България

**ПОРФИРИЙ ПЕТРОВИЧ – МЕЖДУ ПРОФЕСИОНАЛИЗМА  
И НРАВСТВЕНОСТТА  
(Херменевтика на двойничеството)**

Hristo MANOLAKEV

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo –  
Branch Vratsa, Bulgaria

**PORFIRY PETROVICH – BETWEEN PROFESSIONALISM  
AND MORALITY  
(Hermeneutics of doubles)**

*Предмет на изследване на настоящата статия са характерът и сюжетната функционалност на Порфирий Петрович, един от основните персонажи на романа на Ф. М. Достоевски „Престъпление и наказание“. Целта на проучването е да докаже, че той е идеен двойник на главния герой на романа Родион Романович Расколников в смисловата орбита на Наполеоновата идея. Чрез херменевтичен анализ на срещите между двамата се изяснява, че прикрито, под охраната на Закона, Порфирий Петрович изповядва и прилага тази идея в нейната онтологична чистота като Воля за власт над останалите. През очертаното сближаване се обосновава хипотезата, че на символично равнище Порфирий Петрович всъщност има биография. Тя е незабележимо въведена в дискурса като обща с Расколников биография на идеята, на нейното раждане и различно изживяване от двамата.*

*The article studies the character and the plot function of Porfiry Petrovich, one of the basic characters in F. Dostoevsky's novel Crime and Punishment. The study aims to prove that he can be seen as the protagonist Rodion Romanovich Raskolnikov's double in worldview only in the context of the Napoleonic idea. A detailed hermeneutic analysis of the three encounters between the two characters reveals that under the guise of the Law Porfiry Petrovich has adopted and employed this idea in its ontological purity as the will to exercise power over the rest. The outlined proximity supports the hypothesis that Porfiry Petrovich has a biography, symbolically speaking. It enters discourse imperceptibly as shared by Raskolnikov in terms of the biography of the idea, its birth, and how it is experienced by both men.*

**Ключови думи:** Порфирий Петрович; Аркадий Свидригайлов; Родион Расколников; двойничество; Наполеонова идея.

**Keywords:** *Porfiry Petrovich, Arkady Svidrigailov, Rodion Raskolnikov, doubles; Napoleonic idea.*

Порфирий Петрович е сред най-дискутираните образи на романа „Престъпление и наказание“. Той е персонаж, обвит от плътната херменевтична сянка на множество „защо“, из чийто лабиринт трудно се излиза с ясна представа за героя.

Порфирий Петрович е семантичен изцяло в сюжета на убийството (Manolakev 2012). Битийността му на следовател го обвързва с „роли“, за които не е сигурно дали функционално са му интенционално присъщи. Например, да бъде мислен за изразител на авторовата позиция (своеобразен протагонист). Факт е, че благодарение на читателската му впечатлителност узнаваме за статията на Расколников, а оттук реконструираме и предисторията на неговата Идея. Вярно е, че Порфирий ѝ се противопоставя. Само че отношението му към нея не е еднозначно заявено, а варира във връзка с обстоятелствата. И не е сигурно дали дискредитирането е израз на авторовата позиция, дали трябва да се тълкува в дискурса на официалната законност, или поведението му би следвало да се разглежда единствено в координатите на сюжетния сблъсък с Расколников.

На свой ред прословутият професионализъм на Порфирий, чрез който той най-често бива описван, също провокира съмнения. Случващото се между него и Расколников трудно се вписва в представите за следствие, но пък не може и да бъде отнесено изцяло към конвенциите на философския идеен спор, защото всеки от двамата съзнателно крие позицията си от другия.

Разминават се схващанията и за неговия характер, в които се откриват и позитивни, и негативни прояви (Белов 1985: 124 – 125; Поддубная 1971: 48 – 50).

Сложността в тълкуването на образа произтича от това, че не се забелязва как самият Порфирий мисли, съответно – и референцира, сюжета на убийството в конкретните си изяви като институционална фигура. Неговите разговори с Расколников съвсем не са само израз на служебни ангажименти, а и скрита рефлексия от собствената му представа за престъплението. Цялостният сюжет на техните срещи дава достатъчно основания да свържем в опозиция „професия“ и „човек“. Кодът, на чиято основа възниква тази опозиция, е „Наполеоновата идея“. Оттук и целта на настоящия прочит – да покаже, че единствено в нейната смислова орбита Порфирий Петрович е идеен двойник на Расколников. Тя е истинският проблем, който обвързва двамата в символиката на сюжета, а не разследването само по себе си.

Между Порфирий и Расколников има три срещи, всяка от които с нещо се различава от останалите. При първата без предизвестие Расколников посещава Порфирий. Втората е на следващия ден; отново е в участъка и напомня за разпит, макар студентът официално да не е призован като заподозрян за убийството. При третата, станала ден по-късно, изненадващо Порфирий го посещава в обитаваната от него стаичка гроб.

Порфирий, както е известно, няма биография. Откъслечни „факти“ той с недомлъвки признава за себе си при третата им среща. Оттук тръгва една традиционна слабост в наблюденията над образа му – тази информация да се използва изпреварващо още в анализа на първата среща. А това е неправилна интерпретативна позиция. Дори и затова, че от гледна точка на Порфирий замисълът му за протичането на втората, изобщо не предполага да има трета среща. Случайно ли е тогава, че едва при третата той ни допуска до себе си? Ето защо далеч по-коректно е да се следва сюжетната хронология в общуването между тях и чак след това да се предприема каквато и да е обобщаваща реконструкция за образа.

**Първата среща** „запознава“ фабулно двамата герои. Расколников се надява чрез изненадващата си поява да „хване“ неподготвен разследващия и да узнае нещо за „уликите“. В крайна сметка изненаданият се оказва самият той, когато разбира, че Порфирий *вече знае* за него и отдавна го е очаквал да дойде в участъка (221<sup>1</sup>).

Мотивът, с който Порфирий Петрович „влиза“ в действието, е *притворството*. Като негов далечен родственик, Разумихин го познава отблизо и разказва на приятеля си за обичая на следователя постоянно да се шегува с околните, влизайки в различни „роли“. Към този поведенчески стереотип – *преструването със себе си* – който трудно се рационализира, въпреки че се възприема от всички за нещо добродушно-закачливо, Разумихин добавя и характеристики, изпъкващи със своята смислова яснота: „недоверчив, скептик, циник“ (215).

Срещата започва като безобиден разказ потвърждение за онова, което всички познават у Порфирий – безкрайните му превръщания. Към спомена за веселите случки той поглежда с насмешлива самоирония, която предразполага към свойска и непринудена атмосфера. Поне така изглежда отстрани през съзнанието на слушащия Расколников. Увертюрата завършва внезапно с цинично-насмешливото уверение, че „преструването“ е съзнателно поддържано състояние във взаимоотношенията му с другите. Още по-изумително за Расколников е да чуе безцеремонното заявление на Порфирий – „Почакайте, аз и вас ще изиграя, ха-ха-ха“ (226). Думи, казани без каквато и да е връзка с моментната комуникативна ситуация. Само че защо трябва да бъде мамен някой, когато до този момент не познаваш и няма как да си общувал с него? Невъзможно е да се прецени какво ги е провокирало. Безспорно е единствено, че те са рязка граница в техните взаимоотношения – едва след тях всъщност започва истинският разговор между двамата.

И той започва с изненада.

<sup>1</sup> Всички цитати се дават по изданието (Достоевски 1982, Т. 5). След цитата в скоби с арабска цифра се указва страницата.

Без всякакво предисловие Порфирий фокусира вниманието върху статията на Расколников „За престъплението ...“, която той е прочел преди около два месеца. Тя го е впечатлила със своите радикални тези. Ето го повода за желанието му да се запознае със студента. Но преди да продължим е необходимо да се отклоним за кратка уговорка.

В случая Идеята на Расколников е извън нашия непосредствен изследователски интерес. Но доколкото отделни аспекти от този въпрос неизбежно ще попаднат в обсега на анализа, те ще бъдат осмисляни главно във връзка с комуникативните реакции на участниците в разговора. Да напомним и друго. Всеки от тях несъзнателно или целенасочено гради отношението си към Идеята и през референциите на станалите убийства: Расколников ще говори не просто като автор на статията, но неизбежно и през преживения опит от приложените на дело свои възгледи; у Порфирий явно вече се е зародило подозрението към студента. Единствено необременено е съзнанието на слушащия ги Разумихин. Най-далеч от теоретичните проблеми на спора е четвъртият присъстващ, Заметов.

Порфирий не води теоретичен дебат, не спори с Расколников дали изложените възгледи са правилни или погрешни. Целта му е да предразположи Расколников да говори за идеите си.

Порфирий слуша с изключително внимание. Сякаш едновременно с говорещия преживява разказа. С недоумение и негодувание реагира Разумихин, чул за пръв път абсурдната идея. Профанното безразличие към темата е за Заметов в ъгъла. Съединени са в хронотоп четири различни рефлексии и най-уютно сред думите, както личи, се чувства следователят.

Расколников приключва с шаблонна фраза за Новия Йерусалим, която явно липсва в статията. С други думи, приемането на изложената теория би отвело до постигането на новия социален Идеал. Порфирий се хваща за мисълта с любопитство и учудване (Тихомиров 2005: 242 – 248). Статията не е убеждавала за подобна възможност, но *съмненията* са останали. И те отключват въпросите за вярата, за Бога, за възкресението на Лазар – в какво и как вярва Расколников? *Нищо от изложението* не провокира актуализирането на тези въпроси.

Веднага след тях Порфирий превключва в комуникативния регистър на вече познатия ни поведенчески стереотип. Речта му закипява от подигравателна ирония и предизвикателна язвителност: текстът се превръща в статийка, основната ѝ мисъл е сведена до жалка идейчица, а върховното дело е десакрализирано в битово делнично колене и рязане. Ако се вгледаме внимателно в думите му, ще забележим, че преднамерената профанация дискредитира „формата“, а *отминава в мълчание* същността на „съдържанието“. Защото липсва естествената човешка реакция на негодувание срещу изразената нехуманна възможност да се разпореждаш безнаказано с чуждите съдби.

Впрочем, именно така реагира неизкушеното съзнание на Разумихин и през контраста отсъствието на очакваното става по-видимо. Разумихин се опитва да разсъждава над тезата за допустимото проливане на кръв по съвест и заключава – „това според мен е по-страшно от официалното разрешение да се пролива кръв, от законното...“ (231). Мисълта му е ориентирана към Расколников, но ѝ отговаря неочаквано Порфирий – „Съвсем вярно, по-страшно е“ (231). Защо обаче акцентува точно *съвестта*? Свържем ли двата комуникативни контекста потвърждението зазвучава и като признание. Това подчертано внимание към съвестта провокира да се замислим, че онзи Порфирий, когото виждаме, Порфирий, който безцеремонно ни натрапва определен поведенчески облик, би могъл да е и премерена вербална маска на една непознавана същност.

Последният момент, който буди размисъл, е свързан с мотива за „*Наполеоновата идея*“. Никъде в изложението си Расколников не споменава името Наполеон, а го използва под формата на съществително нарицателно („ликурговци, солоновци, мохамедовци, наполеоновци“ (228). Чрез метонимичната връзка той обозначава идеология, превърната от него в диференциращ признак за разграничаване на отделен индивид („силната личност“) от тълпата. Всъщност, именно Порфирий извършва обратния превод, от общото към конкретното, като настоятелно се опитва да насочи събеседника си към възможната връзка между историческия пример и случилото се злодеяние. Но и той не споменава името Наполеон. С отвращение Расколников отхвърля наглото внушение. Ответната реплика на Порфирий открито дразни с просташкото си фамилиарничене – „Хайде стига, че кой у нас в Русия сега не се смята за Наполеон – страшно фамилиарно произнесе изведнъж Порфирий. Дори в интонацията на гласа му имаше този път нещо, вече особено ясно“ (233).

Може би „ясното“ е прозрението за вероятната връзка между статията и случилото се. Всеки от двамата съзнателно бяга от точната формулировка. Това право е оставено на чистото съзнание на Заметов, който в миг на прозрение ще огласи публично намека, превеждайки казуса на дебата на понятно битово равнище, т.е. убийството е извършено от някого, воден от Наполеоновата идея. Настъпва тягостно мълчание, а повествователната гледна точка се измества върху Разумихин, който едва сега е започнал да се досеща за нещо. Едно осъзнаване, което, обратно, сближава Порфирий и Расколников и така ги обособява от другите двама в стаята.

И така, първата среща трябва да положи Расколников и Порфирий в ситуация на съизмерване, което по-нататък ще се задълбочава. Те са в обкръжението на Разумихин и на Заметов. Точно тяхното присъствие формира особенния семиозис на тази среща. Те ѝ придават дълбочина, обособявайки отделни йерархични равнища на отношение към разговора. Най-ниско е профанното съзнание на Заметов. За разлика от него съзнанието на Разумихин е „чисто“. В сравнение с Расколников той не е осенен, не му е хрумнала подобна идея,

но разбира нейната същност. Тогава, в съпоставка с разговарящите, съзнанието му не е изкусено (както е при Порфирий, също размишлявал над тези въпроси), нито е омърсено (както е при Расколников, който вече е убил, т.е. преминал е границата между „теорията” и „практиката”). Следователно, ако приемем, че съзнанието на Расколников е осенено от Идеята, въпросът е къде в тази йерархия ще положим Порфирий? От гледна точка на концептуалността на срещата той е неизвестното в нейното уравнение, доколкото единствен не формулира отношение към чутото! С въпросите, които обаче задава на Расколников, той сякаш подсказва, че стои много по-близо до него отколкото може да се предполага.

**Втората среща** става на следващия ден в участъка. Поводът за нея е формален, Расколников е дошъл да внесе изисканото от Порфирий заявление за собственост на вещите, заложенни у него у Альона. Преди обаче да проследим развитието на този нов и още по-продължителен разговор между двамата, трябва да напомним за два други епизода, които са в пряка връзка от предходната им среща.

Веднага след нея, пред квартирата си, Расколников се запознава със занаятчията, който му заявява без каквито и да са уговорки директно в лицето „Ти си убиец“ (239). И вторият епизод – вечерта на същия този ден той ще отиде при Соня и покрай другото ще пожелае да чуе притчата за възкръсналия Лазар. А това внезапно, непланирано, отклонение към вярата е *непосредствена рефлексия от преминалата първа среща с Порфирий* (Тороп 1997: 107 – 108; Тихомиров 2005: 224; Димитров 2018: 74).

Но да се върнем към втората среща.

Тя представя прилагането на професионалния подход на Порфирий „на практика”.

В предреформения съд, както е известно, присъдата е била издавана само при явни улики. Косвените доказателства, независимо от количеството им, не са били разглеждани от съда (Белов 1985: 126). Порфирий е наясно с тази „формална” слабост на разследващата позиция. Но слабостта на закона се съзнава и от Расколников, това е основанието с такава вътрешна ярост да се вкопчи в аргумента за липсващите доказателства. Затова Порфирий е започнал своята скрита психологическа игра, игра на нерви, срещу опонента си. Нейната цел е *да го принуди да признае открито*, че е убиец.

По-късно през деня ще узнаем, че *същата тази сутрин* при Порфирий е бил занаятчията, който му е споделил подозренията си за студента. Докато разговарят, става ясно, че Расколников е дошъл и желае да се срещнат. На мига Порфирий се решава на дързък експеримент – да организира внезапна очна среща между занаятчията и Расколников. С други думи, *към техния втори разговор Порфирий пристъпва напълно уверен във вината на своя опонент*.

Той се стреми да извади Расколников от психическо равновесие и да го сломи окончателно със замислената изненадващата очна ставка. Само че не е

предвидил две обстоятелства. Студентът непредполагано се оказва „костелив орех“. От друга страна, пропуснал е да включи в плана си фактора „случайност“. В кулминационния момент, когато изглежда, че всеки миг Расколников ще рухне, в стаята внезапно и неудържимо нахлува разколникът Миколка, който признава, че е извършил убийството. По волята на съдбата подозрението от Расколников отпада.

Това е външният поглед към втората среща и тя най-често така бива възприемана. Няколко неща обаче от поведението на Порфирий в нея подтикват по-съсредоточено да се вслушаме в изреченото от него.

Забележима е промяната преди всичко в цялостното му излъчване. При предишния разговор той общо взето бе неподвижен, а повествованието осведомяваше за промяната в емоционалните му реакции. Сега той е в *непрестанно движение* из стаята, няма я предишната флегматичност. Тази внезапна свръхподвижност парадоксално „показва“ тялото в пространството и едва сега забелязваме *дребния му ръст* (293). Динамиката заставя другия постоянно да го следва с поглед. Да не мисли за друго, а само за онова, което Порфирий му говори. А той залива слушателя си с порой от думи. Говори за какво ли не. Погледното отстрани, разговорът като че ли протича без повод. Но така изглежда през възприемателския хоризонт на Расколников и тази неопределеност, разлятост на думите го изнервя, довежда го почти до нервен срив. Кое е и скритото намерение на Порфирий. Съчетани, движение и речеви жест, имат строен, постоянен ритъм. Те *символично кръжат около слушащия*, пулсирането им все по-очевидно подсказва, че Словото се приближава към някакъв миг на изненада...

Само че капанът не щраква. А това е изненада и за самия Порфирий. И тя неочаквано води до следваща, също толкова непредполагана промяна в поведението му. Предишната добродушност е изчезнала и от някъде се е появила *неподозирана злоба*. За Порфирий другото име на този финал е „поражение“.

Но има и трета изненада. С нея се сблъскваме двадесетина минути по-късно след като Расколников се е прибрал в квартирата си. Без почукване вратата на стаята се отваря и пред него застава занаятчията. С поклон до земя ще му поиска прошка, че го е заподозрял в причастност към убийството. Разказва му, че през цялото време на разговора е бил скрит и заключен от Порфирий зад преградката. И е чул всичко.

Трябва обаче да си дадем сметка, че за Расколников и за нас тази изненада е с различна идеология. Той е узнал за капана. А ние, благодарение на „случая“, имаме възможност да разберем, че не по-малка тайна от тайната на Расколников, е и характерът на Порфирий, умело прикриван зад различни „маски“. До една негова черта сега, чрез рефлексите на занаятчията, изненадващо се докосваме.

„Подслушването“ е важен мотив за фабулата на „Престъпление и наказание“. Сюжетът обаче винаги настояват да подчертае формата на неговото

възникване и протичане. И това е смислоопределящо. Да се ограничим само с два примера.

Първо. Расколников *случайно* послушва – в кръчмата, някъде за себе си, студента и офицера, от чиито думи чува материализирания образ на своята Идея; в парка, зад храстите, съпрузите търговци и Лизавета, като узнава, че на следващия ден тя няма да е у дома и решава да действа. Второ. Свидригайлов, след като случайно узнава за празната стая до квартирата на Соня, *съзнателно* започва да подслушва и така чува изповедта на Расколников.

Между тези две противоположни ипостаси на действието парадоксално е положен епизодът със занаятчията. Парадоксално, защото в позиционирането му се събират противоположни идеологии на общуване. Порфирий го разполага така, че едновременно да е, и да не е тук; да е скрит, но и да е „под ръка“, в готовност за бърза реакция. С други думи, *оставя го да чува* и заедно с това, без да съзнава, го *заставя и да подслушва*. И занаятчията е подслушвал, но кое?

От своя страна, мотивът „подслушване“ е трайно обвързан с мотива „тайна“. Дори да се ограничим с горните примери, вижда се, че пресичането на подслушване и тайна е функционално по отношение на сюжетната битийност на главния герой.

По-сложна е интерпретацията на примерите за второто – за душата като тайна. Расколников се изповядва пред Соня. Само че повествованието държи под внимание и скрития в съседната стая Свидригайлов. Въпросът не е в това, че узнава тайната на Расколников, а че присвоява тази тайна. При него, следователно, подслушването е семантично в конотациите на нравственото. Макар и да не е разбрал всичко, в края той изпитва задоволство от узнатото, от което по-нататък ще се опита да се възползва за нечистоплътните си намерения към Дуня. През преобърнатото наративно огледало на подслушването, с други думи, ние се доближаваме до непознатите измерения на неговата душа.

След това просторно отклонение към поетиката на романа вече е ясна посоката на нашето наблюдение.

В комуникативната ситуация на протичащия разговор скрито бива подслушван Порфирий. Непознатата същност на характера му е истинското неизвестно на уравнението за „тайната“. Не е случайно, че подслушващият, занаятчията, е въведен в дискурса като съзнание, съществуващо изцяло в съответствие с религиозните норми за правилно и греховно. Въвлечено от съдбата в случая, скрит зад преградката, без да може да вижда разговарящите, той е почувствал със своята чиста морална душа, че Порфирий е *лош човек* (315). Но и друго е видял, за което също ще сподели пред студента – грубия ругателски тон на разговора му с подчинените. Ето това внезапно поглеждане зад маската на натрапваното добродушие подсказва за тайната на Порфирий.

За Расколников **третата среща** е неочаквана. А за Порфирий, посетил го изненадващо, тя е трепетно желана.

Според замисъла за втората среща, който, както изглежда, мълниеносно се е оформил в съзнанието на пристава по следствените дела непосредствено преди започването ѝ, трета не би трябвало да има. Въпреки това тя, т.е. третата, изобщо не е спонтанна. За нея Порфирий се е готвил старателно. Но не изплъзването на Расколников от закона е провокацията за него. Непоносим е фактът, че от схватката той, Порфирий Петрович, *не е излязъл победител*.

В тясната стаичка на студента сега за *първ път* са само двамата. Порфирий „играе“ *примирението*, примирението на загубилия. Дошъл е да се изяснят; ще поиска извинение за издевателското си поведение *тогава*, като го оправдава със законите на професията. Но именно в изявите на професионалното е и измамното коварство на тази, предприета от него среща. Сега Порфирий „представя“ следователя. В най-голяма степен изложената от него реконструкция на събитията около убийството се доближава до жанровата норма на криминалето. Включително и с това, че щом са налице устойчивите типологеми „убийство“ и „заподозрян“ в края следователят все пак трябва да изложи своята версия. В съответствие с жанровата типология се достига и до кулминацията на възстановката – директно отправеното обвинение: „*Та вие* сте убили Радион Романич; вие сте убили...“ (401, к. а., Ф. Д.).

А по-нататък в допълнение неочаквано ще му разясни и *възможностите за заобикаляне на закона и смекчаване на присъдата*. Странно несъответствие с нормите на криминалния жанр?! Защо Порфирий настоява да информира и за тези детайли, над които предварително и подробно той е помислил?

През целия разговор Порфирий не престава да напомня, че не е зъл. С други думи, настоява Расколников да приеме, че до следователя през цялото време е стоял и честният, добронамереният човек. Има ли обаче основания да се вярва на твърдението? Редно ли е да се съгласим, че някой, който е нравствен посвоему, в съответствие със собствените си разбирания за морал, е истински нравствен човек? Пред такава дилема ни изправя той, когато към края на срещата изрича следното съждение: „Добре е още, че *една* бабичка *само* сте убили. А да бяхте измислили друга теория, можехте нещо *сто милиона пъти по-отвратително* да извършите!“ (404, к. мой, Х. М.).

Вторият странен момент е признатото по повод на статията – „На мене всички тези чувства са ми познати и аз прочетох вашата статийка като нещо познато. В безсънни нощи и в изстъпление е била замислена тя, със свито и разтуптяно сърце, със сподавен ентузиазъм. (397)“. Да повярваме ли на това признание с автобиографичен привкус?

Свързващ двата примера е сякаш отслабеният самоконтрол на мисълта. В първия се натрапва свръхцинизъмът на сравнителната степен. Как така *професионалистът* забравя, че броят на жертвите *все пак* е повече от една. А във втория, приемайки споделеното за истинно, внезапно изплъзналият се спомен за себе си е *единственият автобиографичен детайл* за героя, за чието минало

нищо друго не знаем. Случайно ли е, но вече от гледна точка на смисъла, че фактът се появява във връзка със статията?

Да се опитаме през тези озадачаващи пропуквания на „откровението“ да надзърнем зад така усърдно натрапваната ни маска на добронамерения професионалист, като актуализираме в своята реконструкция откритите до момента странности в поведението и речта на Порфирий.

Естествено трябва да започнем от статията, тяхната начална задочна среща. Сега той е още по-откровен, че *тогава*, когато я е прочел за пръв път, е бил впечатлен от нейните идеи. Много странно звучат от устата на Порфирий описанието на състоянието, в което тя е била замислена и в което е протичало достигането до тези идеи. Сякаш и „гордият ентузиазъм“, и „разтуптяното сърце“, и „пламенният опит на перото“, и „смелостта на отчаянието“ (397) са рефлексии от някакъв познат, преживян от самия него опит. Затова е и толкова психологически убедителен, когато говори за безсънните нощи, в които тя е била замислена и създадена.

Само се констатира, че статията е изключителен фабулен детайл за предисторията на престъплението, теоретичен подстъп към Идеята. Но изобщо не се търси обяснение за това, че *този* детайл е въведен в дискурса през сюжетния хоризонт на *друг герой*, а не на нейния автор, който „реално“ я е забравил. Наративизиран по този начин, фактът функционира като непряка характеристика за сюжетното битие *и на* Порфирий. В този особен жест на повествованието, Порфирий като читател, е и ключът за тълкуването. Ако присъствието на факта бе ограничено до пространството единствено на първата среща, то функционалността му би била по-скоро факултативна – повод да тръгне разговорът между двамата. И нищо повече. Обяснението е в повторното връщане към факта отново при третата среща. Чрез напомнянето за статията Порфирий сякаш държи да отиде отвъд външната впечатлителност на читателя и с добавеното към нея преобразува факултативната функционалност в Смисъл.

За съдържането на статията повече няма какво да се добави. При това да забележим, че комуникативната форма на артикулирането ѝ е изцяло в риториката на монолога. Именно Порфирий се връща към темата, за да внуши, че посредством нея Расколников през цялото време е бил за него предвидим. Защото той самият някога също е преминал през изпитанията на тези младежки увлечения. Сега, когато за пръв път са само двамата, той си позволява да сподели нещо съкровено. *Сега Порфирий говори за себе си.*

Порфирий също е заразен от проказата на Наполеоновата идея, разбрана в нейната онтологична чистота като Воля за власт над обикновените. И продължава да е скрито обсебен от нея.

Когато е прочел статията, той е останал изумен да открие в нея познати мисли, изгаряли и неговата душа в безсънните нощи на младостта, но (навярно) по-ясно разгърнати в цялостна теория. Ако у него всичко е било просто красив хаос, упоение от всевъзможни фантастични помисли за силна личност

и властване над обикновените, у другия го е впечатлила стройната формулировка. За това си е помислил „Този човек няма да спре дотук!“ (397). Защото той, Порфирий, се е спрял! Не е сигурна причината. Дали се е опомнил под силата на разума, или се е стреснал под натиска на общоприети нравствени и хуманни ценности, правещи в някакъв смисъл нашата човешка същност, или се е изплашил от неизбежната санкция? Трудно е да се каже с категоричност. В паметта на текста има следи, които позволяват да допусне всяка от тези възможности. По-нататък.

Порфирий е запомнил статията. Няма как да я забрави, тя е част от собственото му ревниво прикривано съкровено минало<sup>2</sup>. Трудно е обаче със сигурност да се определи кога се е заинтересувал за името на автора ѝ, преди или след убийството. Но е факт, че е осмислил случилото се в нейните значения като естествено прерастване на теорията в практиката. С нетърпение е зачакал срещата си с оня, който, за разлика от него, се е осмелил да прекрачи отвъд. Оттук и причината за *изпитателното* *взиране* в Расколников при първата среща с надеждата да долови незримото, което полага границата между тях. Затова така подчертано се откроява *началото* на първата среща. По своята тематика то не е нито разпит, нито следствие, още по-малко свободен разговор. Зад натрапваната претенция на опознаването (естествено, от Порфирий) той, Порфирий, среща дилемата на собственото си минало, чиито основни биографи са били „Наполеоновата идея“, „съмненията в нея“, „спирането“. С мисълта за сравнението тръгва тази част от разговора им – как е могъл другият да продължи по-нататък? Ето защо са и въпросите за вярата, за Бога, за съвестта. *Те са рефлексии на собствен преживян драматичен опит.*

Непрестанно се констатира, че Порфирий няма биография. Но се констатира фактът сам по себе си, без да се тълкува. Всъщност, ето я неговата *непозната биография*, незабележимо въведена в дискурса като *обща с Расколников биография на Идеята, на нейното раждане и различно изживяване от двамата*. И точно съзнанието за противоположната ѝ реализация от тях предопределя и цялостното му отношение към студента. За Порфирий Расколников не е просто убиецът, а всичко онова, което той самият не е. Затова и техните срещи за него се мислят и преживяват като сблъсък, обясним в дискурса на Идеята. За Порфирий това е яростно съперничество, от което може да има само един изход – да го принуди да се предаде. Това би означавало, че е надделял над него като *Идея*, т.е. не като дебат с човек (етично измерение), не като надхитряне с убиец (професионално измерение), а като съперничество срещу *друг прочит* на общата *Идея*. И това скрито разбиране за тяхната еднаквост през обединяващата ги биография на Идеята е определило стратегията на неговото поведение към Расколников през цялото време.

<sup>2</sup> Подобна идея, но без аргументация е изказана още в средата на 60-те години на миналия век от Н. Чирков (Чирков 1967: 103). Но след критиката на Р. Подубна, определила я за неправдоподобна (Поддубная 1971: 55), хипотезата е забравена.

Порфирий не е предал Наполеоновата идея.

Тя формира отношението му към света и околните с възможността да властва над тях. Прилага я скрито. Тя е в непрестанната игра с маските, със стилистиката и с риториката на изказа. В това е и истинската цел на притворството, на маменето, привидно поднасяно, уж, като безобидна закачка – незабележимо те да бъдат подчинени на собствената воля под прикриващата уловка на пародийни превъплъщения а'la Гогол. В най-завършен вид тя е отложена в механизмите и стратегиите на неговия професионален „метод“, чрез който води следствието. При третата Порфирий признава за издевателството си над студента, оправдавайки се ... с изискванията на „метода“. Порочен кръг, но само привидно. Изобщо не е сигурно дали не е поредната уловка, зад която той продължава да действа. По време на втората обаче, когато „методът“ е в стихията си, от устата на Порфирий звучат откровения, недопустими за една институционална позиция. Изричат се признания, които чуваме по-късно и в изповедта на Свидригайлов, а при него убедено ги сочим за мяра на морално-прогнилата му душа. Случайно ли е сближаването, при положение че двамата, Свидригайлов и Порфирий, не се познават и в сюжета изобщо не се срещат?

За отправна точка към това амбивалентно успоредяване може да послужи мотивът „пеперуда, летяща към свещ“.

Преди първата им среща Расколников внезапно оприличава своето идване, без покана и предизвестие, към Порфирий с пеперудата, която „сама лети към свещта“ (216). За свръхнапрегнатото му от неизвестността съзнание сравнението е израз на фаталистично предчувствие за гибел. Прогонена от мисълта тогава, нелепата асоциация се завръща в дискурса по време на втората среща, издевателски повторена в същите значения, *но* от Порфирий – „Виждали ли сте пеперуда над свещ?“ (299). Наблюденията над изненадващата тавтология в рефлексите на двете съзнания обикновено се ограничават до посочване на сходствата във фразите. Но между комуникативните ситуации има принципна разлика и тя е важната. Срещу идиоматичната лаконичност на хрумването у Расколников, Порфирий предизвикателно детайлизира сравнението. Чрез собствения коментар в семантичното поле на фразата се появяват нови знаци, които незабележимо менят смисъла: „Виждали ли сте пеперуда над свещ? Е, и той [т.е. заподозреният, б. м., Х. М.] така все ще се върти, все ще се върти около мене като над свещ; свободата ще престане да му е мила, ще започне да се замисля, да се обърква, окончателно ще се заплете като в мрежа, ще се измъчи до смърт! /.../ И все ще кръжи, все ще кръжи около мене, намалявайки все повече и повече радиуса и – хоп! – право в устата ми ще влезе, аз ще го глътна, а това вече е много приятно, хе-хе-хе! (299)“.

В собственото му обяснение началният идиом е подменен от друг, в който той, като начало и край на заложената мрежа-капан, недвусмислено се самоасоцира с паяка ловец.

След промяната семантичен център вече е *незабележимото оплитане на мрежата* около „пеперудата“. Към тази асоциация насочвахме наблюденията си над неговото поведение и реч по време на втората им среща. На символично равнище топчестото, закръглено тяло на Порфирий, което не спира да се шура из стаята, наподобява движението на паяка, полагащ паяжината навсякъде между „стените и ъглите“ (293)<sup>3</sup>.

Изглежда странно, но когато се разсъждава над моралния облик на пристава по следствените дела неясно по какви причини финалът на горното разяснение не се забелязва. В откровения цинизъм за мечтаното поглъщане е смисълът на сравнението за Порфирий. Например, ако изказването цели да внуши идеята за улавянето на заподозрения, то лесно би могло да завърши с изрази от рода на „право в капана ще падне“ или „право в мрежата ще се заплете“. Не. Порфирий държи да подчертае ситуацията с *поглъщането* на жертвата и изживяното удоволствие от протичането на този хищнически акт. Интересно е и друго. Мисълта за очакваното приятно изживяване от „поглъщането“ се появява в същия монолог и още веднъж, малко преди това, но в по-различен тематичен контекст: „Та ако аз оставя някой си господин съвсем сам: да не го арестувам и да не го безпокоя, но той да знае всеки час и всяка минута или поне да подозира, че аз всичко знам, всичките му тайни, и денонощно го следя, неуморно го пазя и да го държа умишлено във вечно подозрение и страх, бога ми, ще започне да се върти наоколо ми, сам ще дойде /.../ – това е приятното (299)“.

„Приятното“ в това начално признание е да види проявите на *страха в поведението на заподозрения*. От страх и вцепененост към изчезване в отворената уста – върхът на удоволствието е безжизнената жертвата *сама* да рухне в раззината пасть.

И тук е мястото да погледнем към съпоставката със Свидригайлов. По-специално става дума за втората му среща с Расколников, когато Свидригайлов цинично разголва покварената от разврат своя душа (Манолакев 2007: 156 – 186). Едно от най-големите изкушения за него е съблазняването на целомъдрена жена. Цялата перверзия на очакваното с трепет удоволствие е в това тя така да бъде манипулирана скрито, че *сама* да пожелае греха. Споделяйки за провалилата се подобна игра спрямо Дуня, сестрата на Расколников, Свидригайлов употребява следната фраза, когато характеризира стратегията на целенасочената подготовка – „Аз веднага усетих, че птичката сама лети към мрежата, и на свой ред се приготвих.“ (418).

Явно е, че по значението си тя е в непосредствена синонимна близост до посочените варианти за „пеперудата“. Общо с Расколников е единствено модалността на движението. Близостта с Порфирий е по-голяма – нагласата за заложената мрежа; невинната, нищо не подозираща жертва, която сама тряб-

<sup>3</sup> Подробно за различните смислови вариации на „паячната тема“ в романа вж. у В. Ветловска (Ветловская 2001: 152–155).

ва да влезе в нея. Именно това типологично сближаване през аналогията със Свидригайлов убеждава, че трепетното очакване на „ловеца“ капанът да щракне спомага да изкристализират неподозирани страни от характера на Порфирий в конотациите на негативното за неговата очевидно морално не по-малко увредена душа. И при двамата мисълта за удоволствието се свързва с желанието да наблюдават страха в очите на своята жертва, което преживяване отзвучава в сходни емоционални рефлексии.

Изравняването със Свидригайлов, през нравствените измерения на предизвикания страх у жертвата, дава ключа към актуализацията на Наполеоновата идея в битието на Порфирий. Властта на другите Свидригайлов постига посредством развращаващата сила на парите, а Порфирий – *чрез институцията*.

Порфирий не е изоставил Наполеоновата идея, тя никога не го е напускала. Мечтата по нея е предопределила социалната му реализация. Неслучайно е избрал следствието. Срещу възпиращите нравствени ограничения пред мечтата *преди, сега* Законът му дава свободата за власт. Той е и служител на закона, а едновременно с това скрито е извън него, т.е. законът го охранява сам да е Законът. Ако се върнем към непосредственото начало на втората среща, можем да приемем, че шуращата се напред-назад „малка дебела и кръгла фигурка“ (293) на Порфирий напомня за един популярен карикатурен образ на Наполеон от европейската и руската периодика. Целенасочено подчертахме факта, че в целия сюжет единствено тук повествованието забелязва *тялото* на Порфирий в пространството. Знакът е пред действието, предхожда онова, което предстои – прилагането на „метода“ на практика. Следователно, през тази трагически преобърната емблема ние ще виждаме и прилагането на Наполеоновата идея. Само че сме длъжни да го осмисляме едновременно и през значенията на действащата в същия този миг и символика на паяка ловец.

През сложното наслагване на тази двойна символика в практиките на Порфирий-следователя Идеята се оказва нещо дребнаво, карикатурно изродено. Тя е в презрителното отношение към заподозрения, който за пристава по следствените дела не е човек, а просто жертва. Несанкционираното издевателство над нея е право, осигурено му от ... закона. Това е гнусното на неговата „необикновеност“ – под маската на справедливостта да практикува Властта като удоволствие от мачкането/сдъвкването на жертвата.

Третата среща демаскира безнравствеността на неговата Идея. Какъв е този изключителен професионалист, какъв е този добродетелен човек, за каквото изследователската традиция приема Порфирий, който именно в качеството си на олицетворение на Закона допуска да бъде убита *дори* и една незначителна бабичка. Позволява си съждението онзи, който прилага на дело същите критерии за класификационно деление на хората, теоретично обосновани от Расколников в статията му. Заедно с това поражява свръхцинизмът на сравнителната степен, забравяща(!), че броят на Расколниковите жертви *все пак* е повече от една. А дали филтрираният през Наполеоновата идея поглед

на Порфирий би забелязал смъртта на сто милиона Лизавети? И обратно, дали ако беше убита *само* Лизавета, щеше изобщо да има следствие? Кой обаче е сляп – Законът ли или обсебеният от Идеята, присвоил си в нейно име закона? Ето го в действие презрението на „необикновената личност“ към „незначителните същества“. Единият ги убива с брадва, другият се разпорежда със съдбата им чрез институцията, отказвайки на Лизавета правото смъртта ѝ да бъде разследвана.

Кулминацията на този институционализиран цинизъм – скритият живот и чрез Наполеоновата идея – е в това как Порфирий приключва своя сюжет. В собствените си представи той винаги се е самовъзприемал над закона. В крайна сметка именно Той, а не Законът се разпорежда със съдбата на Расколников като му осигурява лека присъда. (За една никому ненужна бабичка – толкова!) Ето защо тя е нелогично и неаргументирано *по-лека*. За да забележим в тази юридическа недопустимост Волята за власт на Порфирий.

Изследователската традиция определя началната ситуация на романа като изключително символична – спускането на Расколников от върха на измамната идея надолу, за да поеме, без да съзнава, по дългия и мъчителен път на завръщане обратно към хората.

В този смислов контекст на движението със сходна символика е натоварено и изкачването на Порфирий нагоре към същата стаичка при последната им среща. Откровението му не би могло да се състои никъде другаде. Но не защото за пръв път са наистина сами, а защото са тук *заедно в тази* стаичка утроба. Порфирий символично се е завърнал към първораждането на своята идея, завърнал се е към спомена за началото. Навярно и при него – някога и някъде – тя се е пръкнала в подобни мизерни условия. Сякаш не би могло да бъде другояче. Сега са редом, лице срещу лице, в това невъзможно тясно пространство, в което въздух не достига.

Взрели се изпитателно, отвъд единоначалието, всеки от тях *обаче* вижда в другия собственото различие. От гледна точка на Идеята позицията и отношението на Порфирий към Расколников, в протяжеността на цялото действие, е символична и в друг план. Порфирий се противопоставя на онзи, който е предал Идеята. Да станеш Наполеон в името на нисшите е профанация на Идеята. А Порфирий отстоява нейната чистота, нейната даденост само за избрани, за „изключителните личности“. Затова идва тук, където се е скъсала между тях пъпната връв на подобие, за да даде решителен бой на отцепника. В съответствие с това развитие, двата различни пътя, по които всеки от тях се движи подсказва и кода към символиката на края във взаимоотношенията им и тяхното разделяне.

Порфирий е удовлетворен от страха, който е доловил у своя съперник. Навярно когато узнае, че студентът все пак се е предал в участъка, тогава ще е напълно убеден в своя успех.

Тук обаче трябва да си спомним отново за Свидригайлов, другия ярък двойник на Расколников, за да разберем варианта за изход избран от него, Рас-

колников, в сравнение с Порфирий (Миджиферджян 1987: 65–81). На няколко пъти Свидригайлов подхвърля на студента, че двамата много си приличат. Настояване за близост, от която Расколников неистово бяга. Той, отнелият живота на две жени, отказва да се уподоби с онзи, чиято душа е гнила.

Тогава, не е ли типологично същата и ситуацията на третата среща, ситуацията на откровението. Присъствието на Порфирий Петрович „тук и сега“ в нея е символично напомняне за тяхната обща сдвояваща ги Същност на тяхната същност.

Расколников обаче отказва да се съгласи с това символично напомняне. Да обърнем внимание. Вярно е, че той мълчаливо се е издал пред Порфирий. От значение е обаче, че той вербално *не е признал* пред него<sup>4</sup>. Да признае *пред него* би означавало да се съгласи, че двамата все пак са подобни. Затова и отказва да му се довери, въпреки откровението на Порфирий.

Расколников *признава вината си в участъка*. С други думи, символично признава пред властта на Закона, а не пред властта на Идеята. Така с публично изговореното признание окончателно се разделят пътищата между Расколников и Порфирий. Единият получил шанс чрез тази първа стъпка на пречистване, *открито* признаване на вината, да възкръсне за нов живот, а другият – останал мъртъв в самодоволството на дребната си идейчица, ще продължи жалкото си скрито разпореждане със съдбите на нещастните заподозрени.

## БИБЛИОГРАФИЯ

**Белов 1985:** Белов, С. В. *Роман Ф. М. Достоевского „Преступление и наказание“*. Комментарий. Москва: Просвещение (2-е изд. испр. и доп.). // **Belov 1985:** Belov, S. V. *Roman F. M. Dostoyevskogo „Prestupleniye i nakazaniye“*. Kommentariy. Moskva: Prosveshchoeniye (2-ye izd. ispr. i dop.).

**Ветловская 2007:** Ветловская, В. Е. „Хождение души мытарствам“ в „Преступления и наказания“ Достоевского. (Статья вторая). – В: *Достоевский. Материалы и исследования*, т. 18, 143–160. // **Vetlovskaya 2007:** Vetlovskaya, V. YE. „Khozhdeniye dushi mytarstvam“ v „Prestuplenii i nakazanii“ Dostoyevskogo. (Stat'ya vtoraya). – In: *Dostoyevskiy. Materialy i issledovaniya*, t. 18, 143 – 160.

**Димитров 2018:** Димитров, Л. Зловещият доброжелател. (Порфирий Петрович в персонажната система на романа „Престъпление и наказание“ от Ф. М. Достоевски). – В: *Интерпретираме руската литература. Юбилеен сборник в чест на 75-годишнината на проф. д-р Петко Троев*. С. ФСФ, 67 – 75. // **Dimitrov 2018:** Dimitrov, L. Zloveshtiyat dobrozhelatel. (Porfiriy Petrovich v personazhnata sistema na romana „Prestuplenie i nakazanie“ ot F. M. Dostoevski). – In: *Interpretirame ruskata literatura. Yubileen sbornik v chest na 75-godishninata na prof. dfn Petko Troev*. S. FSF, 67 – 75 <http://

---

<sup>4</sup> Срв. с последната реплика на Расколников към Порфирий, т.е. последната изобщо в техните взаимоотношения – „Вие, Порфирий Петрович, моля ви се, не си въобразявайте /.../ че аз днес съм ви признал. Вие сте странен човек и аз ви изслушах само от любопитство. А аз нищо не съм ви признал... Запомнете това.“ (406).

digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/eng/ceeaf90a-e162-4ede-bab0-fc64e0640e91?tk=zur5CuFiTt66sPxk4GQOkQAAAABgzcU9.ZsmDwu-ZK7gcQbHj\_d2BMw&citation\_url=/xmlui/handle/nls/29150>.

**Достоевски 1982:** Достоевски, Ф. М. *Събрани съчинения в дванадесет тома*. София: НК, 1981 – 1994. Т. 5 „Престъпление и наказание“. // **Dostoevski 1982:** Dostoevski, F. M. *Sabrani sachinenia v dvanadeset toma*. Sofia: NK, 1981 – 1994. Т. 5 „Prestaplenie i nakazanie“.

**Манолакев 2007:** Манолакев, Х. П. Сюжет Свидригайлова: текст и контекст. – В: *Достоевский и мировая культура*. Альманах № 22, 156 – 186. // **Manolakev 2007:** Manolakev, Kh. P. Syuzhet Svidrigaylova: tekst i kontekst. – In: *Dostoyevskiy i mirovaya kul'tura*. Al'manakh № 22, 156 – 186.

**Миджиферджян 1987:** Миджиферджян, Т. В. Раскольников – Сведригайлов – Порфирий Петрович: поединок сознания. – В: *Достоевский. Материалы и исследования*, т. 7, 65 – 81. // **Midzhiferdzhyan 1987:** Midzhiferdzhyan, T. V. Raskol'nikov – Svedrigaylov – Porfiriyy Petrovich: poyedinok soznaniya. – In: *Dostoyevskiy. Materialy i issledovaniya*, т. 7, 65 – 81.

**Поддубная 1971:** Поддубная, Р. Н. Образ Порфирия Петровича в художественной структуре романа Ф. М. Достоевского „Преступление и наказание“. – В: *Вопросы русской литературы (Львов)*, вып. 1/16, 48 – 58. // **Poddubnaya 1971:** Poddubnaya, R. N. Obraz Porfiriya Petrovicha v khudozhestvennoy strukture romana F. M. Dostoyevskogo „Prestupleniye i nakazaniye“. – In: *Voprosy russkoy literatury (L'vov)*, вып. 1/16, 48 – 58.

**Тихомиров 2005:** Тихомиров Б. Н. „Лазарь! Гряди вон“. Роман Ф. М. Достоевского „Преступление и наказание“ в современном прочтении: Книга-комментарий. СПб.: Серебрянный век. // **Tikhomirov 2005:** Tikhomirov B. N. „Lazar'! Gryadi von“. Roman F. M. Dostoyevskogo „Prestupleniye i nakazaniye“ v sovremennom prochtenii: *Kniga-kommentariy*. SPb.: Serebryanny vek.

**Тороп 1997:** Тороп, П. Перевоплощение персонажей в романе Ф. Достоевского „Преступление и наказание“. – В: *Тороп, П. Достоевский: история и идеология*. Tartu Ülikooli Kirjastus (Изд-во Тартусского ун-та). // **Torop 1997:** Torop, P. Pervoploshcheniye personazhey v romane F. Dostoyevskogo „Prestupleniye i nakazaniye“. – In: *Torop, P. Dostoyevskiy: istoriya i ideologiya*. Tartu Ülikooli Kirjastus (Izd-vo Tartusskogo un-ta).

**Чирков 1967:** Чирков, Н. М. Великий философский роман („Преступление и наказание“). – В: *Чирков, Н. М. О стиле Достоевского. (Проблематика, идеи, образы)*. Москва: Наука. // **Chirkov 1967:** Chirkov, N. M. Velikiy filosofskiy roman („Prestupleniye i nakazaniye“). – In: *Chirkov, N. M. O stile Dostoyevskogo. (Problematika, idei, obrazy)*. Moskva: Nauka.

**Manolakev 2012:** Manolakev, H. P. The Murder Plot in *Crime and Punishment: A New Reading* – In: *Aspects of Dostoevskii. Art, Ethics and Faith*. Studies in Slavic Literature and Poetics, vol. XIII, pp. 81 – 100.